

både for den store onde besværlige krigstid, som i deres tid var her i landet, både med udplyndring og andre store molester og udgifter, så at samme vor gård blev med fæmon og andre mobilia ganske udplyndret på en nats tid, så desværre lidet eller intet blev til overs«.

Gørding-Malt herreders tb. 1685 12. feb., 1686 30. sept.

H. K. Kristensen.

EN LANDSBYLERER I VESTJYLLAND FOR 100 ÅR SIDEN

Leopold Bruun.

Leopold Bruun.

Omkring skiftet fra 1700- til 1800-årene blev der oprettet en del seminarier, som i skolehistorien har fået navnet præstegårdsseminarier. Snedsted i Thy, Lyngby på Djursland, Brahetrolleborg og Skårup på Fyn, Vesterborg på Lolland og det tyske Tønder i hertugdømmet Slesvig var præstegårdsseminarier. Navnet fik de, fordi de blev oprettet

af præster og provster, som i oplysningstidens ånd gav sig hen i arbejdet for bondestandens oplysning og dygtiggørelse. Disse private seminarier var ikke ensdannede mønsteranstalter, men prægedes af enkelte personligheder, der kunne virke i frihed, og derfor i

deres daglige arbejde anvendte foredrag og fortælling. 1818 greb regeringen dog ind i disse frie forhold for bl. a. at skabe ensartethed med hensyn til fagenes antal. Et hårdere slag for de begejstrede og opofrende seminarieleedere var dog et nyt cirkulære af 1824, hvorefter den 3-årige uddannelse blev nedsat til at være 2-årig. Efterhånden som der kom nye ledere og lærere, blev atmosfæren på seminarierne ændret: udenadslæren efter bestemte skolebøger vandt frem, og ledelsen gled over fra at være patriarkalsk til at blive autoritær. Det var, som »Vi-alene-vid«-mentaliteten i Frederik den Sjettes sidste regeringsår afspejlede sig i skolen.

Det var dog ikke samtlige danske seminarier, som blev åndløse terpeanstalter. I 1843 kom Ludvig Chr. Müller til Snedsted som præst og seminarieforstander. Han satte bevidst sin kurs imod strømmen og fortalte daglig for sine elever om fortidens store mænd og handlinger. Undervisningen i modersmålet drev han både grammatisk og poetisk, og han lagde stor vægt på sang. Det gamle Snedsted seminarium blev nu fuld af sang og klang, og glæden derved var så stor, at sangene aldrig kunne have for mange vers. Hans mål var at gøre den frie undervisning kær og tilvante for sine elever, så de kunne få lyst til engang selv at anvende den. Det lykkedes da også for ham at gøre først Snedsted, derefter Ranum, hvortil han flyttede seminariet 1848, til oaser, der virkede dragende på mange unge mænd, der søgte et godt sted til deres uddannelse. Grundtvig satte med rette store forhåbninger til Ludvig Chr. Müller, som dog gav flere kræfter, end han havde, og døde allerede 1853.

Blandt dem der 1848 søgte til Ranum var Chr. Berg, hvis indsats som førende venstrepolitiker er historisk, og Jeppe Tang, der fik et navn som udgiver af skolebøger og som forstander for Blågård seminarium. Ved

den afsluttende eksamen 1850 var der to, som fik udmærkelse. Den ene var Chr. Berg, den anden en høj, smuk, noget stilfærdig vestjyde som hed *Leopold Bruun* og som tidligere havde holdt skole, nemlig som vinterlærer i *Gjellerup* i Varde landsogn. Mens der altid stod »blæst« om Chr. Berg, hørte Leopold Bruun til de mere stille i landet. Han stammede fra en gammel slægtsgård¹⁾ i Orten²⁾ ved Varde og var den yngste af en børneflokk på 15³⁾. To af hans brødre havde lærereksamen fra Lyngby (ved Grenå), og hans søster blev gift med lærer Laugesen i Darum. Til gården hørte store, uopdyrkede hedearealer, og hjemmet bar præg af gammel bondekultur, »gammel dyd og dansk oprigtighed«.

Hjemstavnen kaldte Leopold Bruun tilbage fra Limfjordsegnene, efter at han et år havde været huslærer i Hauerslev i Thy. Han blev nu lærer og kirkesanger i Horne, og moderen, som var blevet enke, fulgte med og bestyrede hus for ham. Mangen søndag formiddag listede hun sig ind i våbenhuset og tittede ind i kirkerummet for at se og høre sin søn med den malmfulde stemme. 1857 flyttede han til *Tjæreborg*, og her virkede han i 36 år. Brødrene havde tilsvarende stillinger i hjemstavnen: Niels Bruun i *Ølgod* og Peder Bruun i *Al*. Varde var deres fælles købstad, for Esbjerg var en opkomling, som de oprindelig ikke regnede for en rigtig by. Boghandler N. O. M. Nielsen i Varde fik ofte besøg af Leopold Bruun, for han købte næsten alle de bøger, der udkom, mange til sig selv og en del til sognebogsamlingen, som han reorganiserede med indkøb, katalogisering og udlån. De fleste af bøgerne bandt han selv ind, og derefter vandrede Ingemann og H. C. Andersen ind i mange hjem, som før kun havde kendt Bibelen, Johan Arndt's andagtsbog og »Holger Danskes Krønike«. Til brug ved undervisningen ind-

førte han Tangs bibelhistorie med salmer og sange samt Tangs fædrelandshistorie med billeder. »Disse bøger«, skriver en gammel elev, »satte et præg på mig, som jeg bevarede livet igennem«.⁴) Han så imidlertid klart, at børnene trængte til en art »frilæsning«, som det hedder i vore dage, og derfor indrettede han et særligt børnebibliotek, hvortil han bl. a. anskaffede »Børnevennen« og »Nordisk Børneblad«, som han bandt ind årgang for årgang.

Leopold Bruun lagde nok mere vægt på bøger og kontant viden, end grundtvigianerne i almindelighed gjorde. Ligesom Ludvig Chr. Müller fortalte han bibelhistorie og fædrelandshistorie sagligt, men alligevel inspirerende. Og sådan virkede han også i alle andre fag. »Jeg lærte mere hos Bruun i en måned end hos min tidligere lærer i fem,« skrev en tilflytter om ham. Han låste sig ikke fast i en bestemt anskuelse. Derfor købte han bøger, der gav oplysning, ikke mindst inden for det religiøse område. Et konservativt drag i hans karakter og hans samfølelse med gammel bondekultur placerede hans åndelige slægtskab nærmest i forlængelse af filantroperne omkring århundredskiftet. Også han underviste lærelystne unge mænd, der ville på seminarium, være vinterlærere eller biskolelærere. En regnfuld aften under krigen i 64 bankede det på døren i Tjæreborg skole. En drivvåd, forkommen bortrømt seminarist fra Tønder seminarium kom ind og fik både hus- og hjertevarme. Leopold Bruun læste med den unge Filskov i flere måneder og fik ham ind på et dansk seminarium.

Hans søgen efter viden og inspiration havde også forbindelse med en frygt for blot at blive en rutinemæssig underviser. Derfor deltog han i sommerferiekursus og i skolemøder i København. Selv havde han ofte originale ideer om, hvordan man bedst greb under-

visningen an. En tid var han således inde på, at man burde samle sig om enkelte fag i perioder for på den måde at opnå større fordybelse og koncentration, end når man traditionelt skiftede fag fra time til time. Langt senere var der pædagoger, som slog til lyd for »periodelæsning«, som de mente var en pædagogisk nydannelse. Måske var det denne koncentration om enkelte fag eller emner, som bidrog til, at eleverne i Tjæreborg skole skrev usædvanlig smukt. Ved en udstilling i forbindelse med et skolemøde i København 1879 blev der uddelt 5 diplomer for gode skriveprøver, som var indsendt fra skoler i forskellige dele af landet. Tjæreborg skole fik et af dem, det blev indrammet og ophængt i skolen.

I øvrigt var hans interesse vidtspændende. Dyrkningen af jordlodden, hvorpå han holdt 3 køer og 6 får, gav et naturligt fællesskab med befolkningen. I »Vestjyllands Dagblad« skrev han om berberisplantens fare for rugsæden, og han foranstaltede foredrag afholdt om emnet i byens forsamlingshus. Biavl havde også hans interesse. I haven havde han 30 bistader, deraf 10 i kasser. Når skolen hen på eftermiddagen var sluttet, kaldte pligterne på ham i stald, på mark og ude blandt befolkningen. I mørkningen indfandt han sig ofte hos gårdejer Hans Peder Jørgensen, der i sin ungdom på Fanø havde spillet fannikerdanse, og så spillede de gamle og nye melodier sammen.

I tresserne fremsatte D. G. Monrad forslag om oprettelse af sommerferiekursus for lærere. En del politikere var skeptiske. Mon ikke mange lærere ville føle sig fristet til at bruge statens penge til blot at få et behageligt sommerferieophold i hovedstaden? Monrad replicerede: »Det ville såmænd være godt for mangen afsides boende landsbylærer, om han blot et par gange i sit liv fik lejlighed til at komme til København og få

en ny hat.« Alle i tinget morede sig, men de fleste af dem forstod ikke det symbolske i svaret. Bruun deltog i sommerferiekursus i musik. Det kunstnerisk begavede i ham havde ofte fået udtryk i små kompositioner. Det var begyndt med melodier til småvers i læsebog og bibelhistorie, for han havde erfaret, at børn lettere lærer vers, når de synges ind i dem. Men under disse forsøg mærkede han, at han måtte have en grundlæggende undervisning i harmonilære og helst også et klaver. Sanginspektøren, komponisten A. P. Berggreen, interesserede sig for den musikbegavede lærer og hjalp ham med at købe klaveret, som derefter kom med skib til Kolding og så på fjælevogn til Tjæreborg skole, hentet af en gårdmand i sognet. Om aftenen søgte Bruun ind i koncertsalen i Tivoli for også her at få sin musikforståelse uddybet. Den lette, lyse stemning i Lumbyes musik og dens aktualisering af situationer fra dagliglivet betog ham. Da senere jernbanen kom til Vestjylland med station i Tjæreborg, komponerede han »Jernbanegalop« og »Lokomotivpolka«. Den tids landsbyspillemand var ofte geniale musikere, men deres repertoire var begrænset, og Bruun ville gerne bidrage til, at det blev forøget.

Det var dog Berggreens kirkelige og folkelige musik, som fik dybest betydning for ham. Op til vore dage har man i Tjæreborg kirke sunget Leopold Bruuns melodi til »Mit hjerte altid vanker«. Til H. C. Andersens »Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove« skrev han en vemodig og følsom melodi, efter at hans kære 9-årige datter var afgået ved døden.

H. C. Andersens digte, eventyr og historier med det barnligt-fromme og dog genialt-skarpsindige talte til noget beslægtet i hans eget sind. En dag mødte han digteren på Østergade i København og syntes, han måtte standse og hilse på ham. »Får vi snart et nyt

eventyr?» spurgte han, idet de gav hinanden hånd til farvel.

Bruun var kirkesanger, og han holdt af at arbejde med kirkemusik, men der var ikke noget orgel til at understøtte hans sang, og i den strenge vintertid kunne kakkelovnen ikke varme kirken op. Han anskaffede sig nu støvler, benklæder og vest af lammeskind, som vendte den lådne side indad. Oven over dette sæt trak han sit eget. »Nu kan præsten prædike, så længe han vil,« sagde han så. Menighedssangen var han ikke tilfreds med, og derfor kom han ind på at ledsage den med violin, en usædvanlig, men pædagogisk fremgangsmåde, som også var hensigtsmæssig, når en ny melodi skulle indlæres. Til sidst lykkedes det at få midler til anskaffelse af orgel.

Han kom nu til mere og mere at arbejde med kirke-musik, hvilket fremkaldte et ønske hos ham om at få et kirkeorgel hjemme. Derfor erhvervede han et orgel, som stod på Kjærgård i Hunderup sogn. Broderen Niels i Ølgod gav det en omfattende istandsættelse, købte nye tangenter og lavede selv træfløjter. Det gamle orgel stod snart i ny udgave og blev derefter stillet op i lærerlejligheden i Tjæreborg, men man måtte hæve loftet en kende for at få plads til det. Da Bruun flyttede fra skolen, blev det afhændet til Øster Assels kirke på Mors, og nu står det i museet Nykøbing M.

Leopold Bruuns hustru, *Ane Elisabeth, f. Hansen*, var gårdmandsdatter fra Roved i Andst sogn, født 1828. Der var noget fint over hendes skikkelse, og ved gilder i sognet med dans lagde man mærke til, hvor let hun førte sig. Under sit arbejde i hjemmet gik hun og nynnede stille eller sang gamle viser. Allerede 1885 døde hun. Tre af deres børn havde ikke fået lov at leve ret længe, og da Bruun nu var ene, lagde et drag af

vemod sig ind over hans sind. Som pensioneret lærer boede han nogle år i Tjæreborg, men han længtes efter sine børn. En tid var han hos sin ældste søn, skoleinspektør H. P. Bruun, i København, men kunne ikke finde sig til rette i hovedstaden, og så flyttede han atter ud til en landsby og en landsbyskole, til Hedsbjerg ved Gilleleje, hvor hans yngste søn Karl Gundorph Bruun var førstelærer, og her døde han 1904.

Indskriften på hans mindesten på Tjæreborg kirkegård har forneden et par verslinier, som var blevet hans ejendom:

Når hjertet sidder mest beklemt,
da bliver glædens harpe stemt,
at den kan bedre klinge.

Noter: 1) Dens fæstere og ejere fra ca. 1700: Peder Bruun (1. halvdel af 1700-årene), søn Chr. Pedersen Bruun, f. 1723, d. 1788, søn Peder Christensen Bruun, f. 1763, d. 1847, derefter datteren Ingeborg Margrethes mand af 1. ægteskab Søren Karstensen Brink og så hendes mand af 2. ægteskab Christian Olesen, søn Søren Karsten Olesen 1882, søn Christian Olesen 1918, søn Jens Larsen Olesen 1959. 2) Gården i Orten blev delt o. 1750. 3) 15 børn. Peder Christensen Bruun havde i sit første ægteskab 8 børn, blandt disse Ingeborg Margrethe (se ovenfor), i sit 2. ægteskab 7 børn, blandt disse: 1. Peder Pedersen Bruun (1817-1885) var først ved landbrug og havde plads som karl og kusk hos sognepræsten i Al, Niels Nicolaj Stokholm, gift med Inger Margrethe Baggesen, på hvis stamtavle findes navne som Anders Sørensen Vedel, Hans Tausen, biskop Hans Laugesen og borgmester Chr. Nielsen i Varde. En søn af pastor Stokholm ejede Hesselmed og blev kendt, fordi han førte an i forsøg med beplantning af klitterne. En datter, Regine Susanne Vilhelmine, syntes godt om den kønne, otte år yngre Peder Bruun og truede med at gå i søen, hvis hun ikke måtte få ham. Forældrene var noget betænkelige ved den efter deres opfattelse noget ulige forbindelse, men drøftelserne endte dog med, at Stokholm foretog vielsen af Bruun og Regine i Al kirke og gav dem lov til fore-

løbig at blive boende i præstegården, hvor også deres første barn blev født. Peder Bruun i Orten rystede på hovedet og sagde: »Der skal megen halm til en hvid hest!« Og præstens syntes vel også, at deres svigersøn i det mindste skulle være degn, og han kom så på Lyngby seminarium (2 år), hvorfra han 1844 blev dimitteret med 3. karakter. Med denne eksamen kunne han ikke straks blive fast ansat som lærer, og det varede derfor flere år, inden han fik embedet som lærer i Oksbøl og kirkesanger i Ål. Med bopæl i Ål præstegård fra 1845-50 underviste han nu forskellige steder i sognet som vinterlærer og biskolelærer, bl. a. i Børsmose og Vrøgum. I Vrøgum skole var der kun et lille værelse med stengulv til læreren, og med sydøstvind kunne man ikke se for sandflugt. Fra 1850 boede familien Bruun i et lille hus ved kirken, til de kunne flytte ind i lærerlejligheden ved Oksbøl skole. Peder Bruun døde 1885 og havde et godt omdømme som en samvittighedsfuld lærer med en brav og elskværdig karakter. Han ældste søn Niels, som blev gårdejer og sognefoged i Oksbøl, havde en datter Regine, som blev gift med den kendte lærer, foredragsholder og biblioteksinspektør Jørgen Banke. — 2. Niels Tranberg Bruun (1819-1888), eksamen fra Lyngby med 1. karakter, lærer og kirkesanger i Ølgod, gift med en søster til landstingsmand Niels Møller i Letbæk Mølle, højt værdsat som en dygtig, måske noget streng lærer. Han var musikalsk, komponerede småstykker og byggede orgler. (Se iøvrigt H. K. Kristensen, Øster Horne Herred, side 354). — 3. Karen Margrethe Bruun (1821-1864), blev gift med lærer Jens Chr. Laugesen i Darum. — 4. Chr. Gundorph Bruun (1827-1890) blev gift med Karen Henriksen, Frøstrupgård i Lunde sogn og fik denne gård. — Navnet Gundorph er taget op efter en amtsforvalter i Skanderborg, Chr. Nielsen Gundorph, som døde 1756. Han hed oprindeligt kun Chr. Nielsen, søn af Niels Jepsen i Gunderup i Årre, men da han nåede godt frem og blev gift med Agathe Schandorff, tog han navn efter sin fødeby, men ændrede navnets efterled. Chr. Nielsen var velstående og fik 28. oktober 1720 af kronen skøde på 4 halve gårde og 1 enottendelsgård i Gunderup, Årre sogn for 241 rdl. 4 sk. Han havde ingen børn og testamenterede en del af sine midler til familien i Gunderup. En søster, Margrethe, gift med Hans Tranberg i Årre, havde en datter, som også hed Margrethe. Hun blev gift med Chr. Pedersen Bruun i Orten og således farmor til Leopold Bruun. Hun fik med til gården en meget stor og smuk kiste, som stammede fra Skanderborg. Fra Orten kom den til Tjæreborg, og den eksi-

En landsbylærer i Vestjylland for 100 år siden

sterer endnu. — 5. Leopold Bruun, f. 11. 2. 1830, gift med Ane Elisabeth Hansen fra Roved i Andst sogn.

Kilder: »Fra Ribe amt« 1952, side 73, 74, 76 og 80 i Karl Hansen: Slægtsminder. Sst. 1913, s. 457 f. Ole K. Jessen: Varde landsogns historie. 1963. H. K. Kristensen: Øster Horne herred, 1944. Jens Vahl: Slægtsbog over afkommet af Christjern Nielsen, borgmester i Varde o. 1500, 1879—97. Jens Bering: Beskrivelse over landsbyskolens offentlige lærerembeder. II. del. 1859. H. H. Mangor og A. Petersen: Skolestatistik. 1877.

Jens Heltoft.

JORDFUND 1967-68

Som sædvanlig har vore museer foretaget undersøgelser i marken, når fund fra fortiden dukkede op. Ved museernes hjælp håber vi fremtidig at kunne give kortfattede årlige oversigter over jordfundene i vort amt.

* * *

Den største begivenhed på det arkæologiske felt i amtets søndre del er utvivlsomt *Nationalmuseets* fortsatte udgravninger på *Dankirk i Vester Vedsted sogn*. Her findes en boplads, som efter de foreløbige fund at dømme har været bebygget fra omkr. Kr. fødsel til omkr. år 700. Bopladsen udmærker sig ved helt ekstraordinært rige fund, hvoriblandt er ting (mønter, glas, keramik og smykker) som viser, at stedet har stået i handelsforbindelse med romerriget, med Rhinegnene, med friserne og med England.

En anden stor bopladsundersøgelse finder sted i *Okholm, ligeledes i Vester Vedsted sogn*, og udføres af *Den Antikvariske Samling i Ribe* sammen med *Arhus Forhistoriske Museum*. Denne dateres til vikingetid (700-1000) og viser ligesom Dankirk, at Vester Vedsted har været en vigtig station på de forhistoriske handelsveje.